

OD NEOLIBERALIZMA KA EKONOMSKOM PATRIOTIZMU

Milan Gašović

The COVID-19 virus pandemic has caused a major global economic crisis, the scope of which is still unconceivable. Tourism, as the leading industry, is particularly affected in Montenegro. The prevailing concept of neoliberalism had no answer to this type of crisis. Activation of the remaining production capacities could be realized by large and successful national companies or their consortia. A great number of Montenegrin companies have shown social responsibility, helping the state to fight the vicious epidemic. These are indications of a shift from disastrous economic neoliberalism to much-needed economic patriotism.

Termin „ekonomija“ vuče korijen od grčkih riječi *oikos*, što znači kuća i *nomos*, što znači zakon. Bukvalno prevedeno, ekonomija predstavlja zakone kojim se upravlja kućom. Ta kuća može biti porodično domaćinstvo, mala ili velika kompanija, kao i privreda jedne države. Shodno datoj definiciji na Vladi Crne Gore je obaveza da upravlja državnim „kućom“, odnosno nacionalnom privredom.

Američki nobelovac Samuelson je definisao ekonomiju kao nauku koja se bavi načinom na koji države koriste raspoložive resurse. Crna Gora raspolaže značajnim prirodnim resursima koji čekaju da budu valorizovani.

Vlada Crne Gore je veoma uspješno upravljala krizom koja je izazvanom pandemijom virusa COVID-19. Istovremeno, obezbijedila je čvrstu podlogu za oporavak privrede i, što je još važnije, promjenu privredne strukture i ubzani ekonomski razvoj. Neophodna pretpostavka za takvo opredjeljenje je suštinsko uključivanje ekonomskih stručnjaka u donošenje odluka vezanih za ekonomski razvoj.

Poznato je da aktuelno društveno okruženje može snažno uticati na donošenje upravljačkih odluka i njihovu efektivnost. Ključni elementi datog okruženja su stavovi, želje, očekivanja i vjerovanja ljudi, odnosno članova neke društvene zajednice.

Povoljna atmosfera u društvu može proisteći i iz uspješnog prevladavanja kriznih situacija, pogotovu onih najvećeg obima. Građani Crne Gore, kako oni unutar nje, tako i oni koji žive izvan granica, kroz izdašne donacije i na svaki drugi način, potvrdili su najviši nivo patriotizma i emocija prema svojoj domovini.

Preispitivanje doktrine ekonomskog neoliberalizma

Vlada Crne Gore bi trebalo da preispita doktrinu neoliberalizma, koja je bila dominantna od 90-ih godina prošlog vijeka. Isto tako morala bi da svim svojim mehanizmima kreira atmosferu ekonomskog patriotizma.

Neoliberalizam, kao najnovija varijanta liberalnog kapitalizma, u posljednjih četrdeset godina se nametnuo svijetu kao vodeća ekonomsko-politička doktrina razvoja društva, osmišljena, prvenstveno sa stanovišta interesa i slobode djelovanja privatno-vlasničkog kapitala. Pristalice date doktrine nude koncept ekonomskog organizovanja svijeta, isključivo na tržišnim osnovama. Njegovi osnovni postulati su potpuna liberalizacija nacionalnih i međunarodnih ekonomskih tokova i smanjivanje svih državnih funkcija u privredi. Primjena

koncepta neoliberalizma je dovela do pogubne tranzicije privrede u bivšim komunističkim državama. Uvaženi stručnjaci iz sfere društvenih nauka smatraju da u osnovi neoliberalizma stoji pohlepa vlasnika kapitala koji postaju sve bogatiji, a siromašni slojevi društva sve siromašniji. Takav pristup tokom privatizacija u Crnoj Gori, doveo je do gašenja nekih uspješnih i perspektivnih društvenih preduzeća. Naime, novi vlasnici nijesu imali namjeru da nastave proizvodnju u datoj djelatnosti, nego su se, koristeći njihove povoljne lokacije, orijentisali na razvoj usluga ili, čak prodaju tih lokacija. Kao posljedica navedenih dešavanja, nivo proizvodnje je opadao, a rastao je uvoz svega i svačega. Uvoznicima koji su toliko ojačali da se s pravom govori o uvozničkim monopolima i lobijima, vlada teško može stati na put. Tako je duži niz godina stvaran sve veći i veći jaz između uvoza i izvoza. Pritom je budžet dobrobrano punjen preko naplate carina i akciza. To je, nažalost zadovoljavalo trenutne potrebe javnih finansija i zamagljivalo širu sliku ekonomskih kretanja. U datim uslovima vlada je bila zadovoljna laganim punjenjem budžeta putem carina i akciza.

S druge strane, ekonomski patriotizam privrednih subjekata, nije nikakvo vraćanje u prethodni socijalistički društveno-ekonomski poredak. Nije to ni preovlađujuća uloga države u privrednim aktivnostima, niti gušenje mehanizama tržišta. Riječ je, prije svega o većem stepenu društvene odgovornosti prema zemlji u kojoj privredni subjekti obavljaju svoju aktivnost. Pored redovnog izmirenja obaveza prema zaposlenima i državi, postoje i drugi modaliteti ispoljavanja ekonomskog patriotizma, kao što su:

- ulaganja ostvarenog profita u područja gdje postoje nesporni prirodni resursi;
- stvaranje konzorcijuma za aktiviranje nekadašnjih uspješnih preduzeća, gdje nije prestala tražnja za njihovim proizvodima;
- davanje prednosti domaćoj proizvodnji u odnosu na uvoz;

- slijeđenje ekonomske politike Vlade vezane za unapređenje razvoja pojedinih prioritetnih djelatnosti;
- podrška Vladi u borbi protiv uvoznčkih monopola i njihovih lobija;
- ulazjenje u javno-privatna partnerstva kako bi se jačala ekonomska baza zemlje;
- sprečavanje sive ekonomije;
- redefinisane ciljeva poslovanja kao što je realizovanje optimalnog, a ne maksimalnog profita.

Uspješna borba protiv pandemije, pogotovo ekonomski aspekt vezan za blokade uvoza mnogih proizvoda (ne samo zdravstvene opreme i lijekova) dovoljna je polazna osnova za snaženje ekonomskog patriotizma. Crna Gora može i mora proizvoditi one proizvode za koje ima dovoljne prirodne resurse. Uostalom, jedan od predmeta istraživanja ekonomije je način kako države koriste sopstvene ograničene resurse da bi proizvodile robe i usluge kojima se zadovoljavaju potrebe građana i privrede.

Vjerujemo da je kod vlasnika kapitala i njihovih menadžera počelo sazrijevanje uvjerenja da ekonomske odluke treba da budu produkt logike ali i emocija, kalkulacije, kao i inspiracije. Ne treba sumnjati da će te odluke biti u korist, kako njihovih kompanija, tako i ekonomskog razvoja Crne Gore.

Prilagođavanje ekonomske politike novim okolnostima

Ekonomska politika je segment ukupne društvene politika usmjeren na ostvarivanje ekonomskih ciljeva.

Generalno posmatrano, ciljevi ekonomske politike su nastojanja i želje vlada da se stvori određeno, drugačije stanje koje se ne može ostvariti spontanom djelovanjem tržišta. Pritom, nije cilj ekonomske politike gušenje tržišta, niti sputavanje autonomije privrednih subjekata, već podsticanje istih da se

ponašaju na način koji je kompatibilan sa strateškim ekonomskim nacionalnim interesima.

Glavna područja djelovanja ekonomske politike su:

- korekcija nedostataka tržišta (alokacija resursa);
- usmjeravanje i podsticanje ekonomskog razvoja;
- direktno ulaganje u iskorišćavanje nespornih raspoloživih prirodnih resursa, itd.

Postoji niz faktora koji determinišu ciljeve ekonomske politike. Prije svega, to su:

- odnos političkih snaga;
- stanje u privredi;
- međunarodne okolnosti;
- uticaj neformalnih grupa;
- sistem društvenih vrijednosti, itd.

Ciljevi ekonomske politike su direktno povezani sa instrumentima i mjerama za njihovo sprovođenje. Instrumenti ekonomske politike su ekonomske kategorije sadržane u formi pravnih akata, odluka ili akcija (porezi, carine, akcize, premije, subvencije i sl.).

Mjere ekonomske politike znače upotrebu, ukidanje ili promjenu veličina djelovanja instrumenata te politike.

Prethodno iznijeti stavovi ukazuju na nepohodnost djelotvorne ekonomske politike, koja nadomješćuje nesavršenost tržišnih mehanizama, pogotovo u uslovima velikih kriza i poremećaja.

Realizaciju navedenih ciljeva, moguće je početi sa ponovnim pokretanjem profitabilne proizvodnje u nekadašnjim velikim privrednim subjektima i iskorišćavanjem nespornih prirodnih resursa koji prosto „vape“ da budu stavljeni u funkciju. Isto tako, povoljna društvena klima pruža mogućnost povećanja svih vidova poljoprivredne proizvodnje. Metaforično i stvarno, cilj mora biti zasijana Crna Gora.

Ubrzani ekonomski razvoj direktno zavisi od saobraćajne povezanosti unutar zemlje i van nje. Crna Gora gradi auto put,

kao i veliki broj regionalnih i lokalnih puteva. Međutim, izgradnja pruge Pljevlja – Bijelo Polje ili Pljevlja – Mojkovac, kompatibilna je sa aktiviranjem ogromnih strateških resursa pljevaljskog kraja.

Pokretanje proizvodnje u nekadašnjim velikim privrednim subjektima

Crna Gora je prije kontroverzne tranzicije imala više uspješnih preduzeća od strateškog značaja. Njihovi proizvodi su bili potpuno zasnovani na izdašnjim domaćim resursima i zavidnoj tržišnoj poziciji. U ovom radu se navode samo najveća i najuspješnija društvena preduzeća, čije ponovno pokretanje zahtijeva najmanji nivo ekonomskog rizika.

Cementara u Pljevljima

Nedavno je premijer crnogorske vlade Duško Marković pomenuo pokretanje proizvodnje cementa u Pljevljima. Podsjetimo se da je cementara u Pljevljima ugašena zbog velikog zagađivanja životne sredine. Razlog je neadekvatna lokacija.

Međutim, treba se iskreno nadati da je data izjava toliko važna za Crnu Goru, da prosto ne smije biti potisnuta u zaborav. Ne treba biti ekonomski stručnjak da bi se shvatilo da i pored gotove glavne sirovine (laporac), od koje se proizvodi cement, država, odnosno privredni subjekti troše ogromna finansijska sredstva za uvoz ovog strateškog proizvoda. Pritom je Crna Gora sada, i biće još dugo veliko gradilište (auto put Bar - Boljari, više stotina kilometara novih i rekonstruisanih puteva, mostova, tunela, bulevara, ulica, stambenih zgrada, hotela, turističkih rizorta, škola, klinika, vrtića, sportskih hala, igrališta itd).

Formiranje konzorcijuma na čelu sa „Bemaxom“, u kome bi, zbog strateških razloga, participirala i država – to je instrument za izgradnju nove cementare u Pljevljima.

Aktiviranje i drugih nekadašnjih proizvođača građevinskog materijala, ima, takođe veliki značaj.

Prema podacima Monstata, uvoz cementa, izražen u eurima, za period 2015–2019. godina iznosio je:

Godina	Uvoz cementa (u eurima)
2015.	24.238.130
2016.	26.525.707
2017.	41.149.591
2018.	53.030.790
2019.	40.900.601

Solana „Bajo Sekulić“ – Ulcinj

Velika solana „Bajo Sekulić“ iz Ulcinja, ugašena je, na žalost, kao žrtva tranzicije. Sve crnogorske države od Duklje, Zete i Crne Gore imale su svoje solane, kao strateške kapacitete od kojih su sticale prihode, koje su održavale i zbog kojih su i ratovale. Nije potrebno naglašavati da je morska so najkvalitetnija vrsta soli, da je sirovina strateškog karaktera, te da ima neupitno tržište.

Ponovno aktiviranje solane u Ulcinju mogao bi sprovesti konzorcijum sastavljen od vodećih crnogorskih trgovinskih

kompanija, uključujući i one koje se bave uvozom. Pritom bi se, opet iz strateških razloga, morala uključiti i država sa svojim udjelom.

Zavod za statistiku „Monstat“, objavio je podatke o uvozu soli u Crnu Goru za periodu 2015–2019. godina, izražene u eurima i po pojedinim godinama:

Godina	Uvoz soli (u eurima)
2015.	1.032.887
2016.	1.187.329
2017.	1.089.551
2018.	1.288.202
2019.	1.311.581

Proizvodnja namještaja i građevinske stolarije

Ogromna novčana sredstva se odlivaju iz Crne Gore za uvoz svih vrsta namještaja i građevinske stolarije. Zemlja bogata šumom, sa zavidnom tradicijom u proizvodnji navedenih proizvoda ne koristi, na žalost, navedene resurse. Zamislimo samo koliko je hotela, motela, stanova, kuća, itd. napravljeno u Crnoj Gori, i to samo od 2006. godine. U kompaniju „Vektra – Velimir Jakić“ iz Pljevalja vlasnik je uložio ogromna sredstva u opremu i, kako bi rekli ekonomisti „preinvestirao“ se. Ali

moderna fabrika je i dalje tamo, pljevaljske šume su najkvalitetnije u Crnoj Gori, a tržište namještaja će i dalje rasti. Zar to nije još jedan neiskorišteni potencijal? Uvijek je moguća dokapitalizacija navedene kompanije, njena kupovina od strane novog preduzetnika ili konzorcijuma, itd. Pa i najveći svjetski automobilski gigant „Ford“ bio 2009. godine pred bankrotom. Međutim, njegovu emisiju novih akcija je kupio italijanski „Fijat“. Kompanija je spašena i danas uspješno posluje. Jedine promjene su novi portfolio akcija i, posljedično, u strukturi menadžmenta.

Postavlja se pitanje može li kompanija Mi-Rai, odnosno nekadašnji „Javorak“ iz Nikšića povećati proizvodnju namještaja. Sjetimo se sjajnog stilskog namještaja ove kompanije, koji se 70-godina naručivao unaprijed.

Imala je naša zemlja i poznate proizvođače građevinske stolarije, kao što je „Gornji Ibar“ iz Rožaja, „Vukman Kruščić“ iz Kolašina, industriju namještaja „Marko Radović“ iz Podgorice, itd.

Uvoz i izvoz namještaja, prateće posteljine, madraca i nosača madraca za period 2015–2019. godina, iskazan u eurima, prikazan je u narednoj tabeli.

Godina	Uvoz namještaja (u eurima)	Izvoz namještaja (u eurima)
2015.	11.648.401	409.136
2016.	15.178.303	496.009
2017.	14.178.303	329.351
2018.	15.739.472	487.051
2019.	19.855.028	544.066

„Ribarstvo“ – Rijeka Crnojevića

Fabrika „Ribarstvo“, nikla je u Rijeci Crnojevića, još u doba kralja Nikole. Proizvodila je visokokvalitetne proizvode od ukljeve i krapa iz Skadarskog jezera, kao i plave ribe ulovljene u crnogorskim morskim teritorijalnim vodama. Pored crnogorskog tržišta, preduzeće je izvozilo čak i u SAD.

Ribljí potencijal naših voda, prije svega Jadrana i Skadarskog jezera nije, u potpunosti, moguće iskoristiti, bez prerađivačkih kapaciteta. Aktiviranje fabrike u Rijeci Crnojevića podstaklo bi uspon cjelokupnog crnogorskog ribarstva, uključujući ribarske luke, kočé, opremu i nova zapošljavanja.

U periodu 2015-2019. godine, izvoz i uvoz ribe i prerađevina od ribe bilježi sljedeće brojke:

Godina	Uvoz ribe i prerađevina (u eurima)	Izvoz ribe i prerađevina (u eurima)
2015.	57.188.249	5.061.634
2016.	55.203.295	6.871.285
2017.	58.395.990	6.156.619
2018.	63.648.004	605.055
2019.	69.623.371	491.179

„Metalac“ Nikšić

Kompanija „Metalac“ iz Nikšića, nekada veoma uspješno društveno preduzeće, godinama kuburi zahvaljujući neuspješnim privatizacijama. Prosto je nevjerovatno da i pored stalno rastuće tražnje za standardnim programom ove kompanije, kao i ogromnim brojem proizvoda iz oblasti metaloprerađivanja koje može proizvoditi (komunalni, industrijski i stambeni kontejneri, šahte, stubovi, ograde, itd.), Metalac nikako da stane na „zelenu granu“. Pa ako je već tako, mora reagovati država. Vlada Crne Gore ima instrumente i mjere da kao strateški partner uđe u strukturu vlasništva, te tako nadomjesti više neuspješnih privatizacionih partnera. Te kompanije su loše upravljale „Metalcem“, pa se jednoj takvoj pogubnoj politici da se po svaku cijenu nađe bilo kakav strateški partner, mora stati na kraj.

Bar bilje i Risan bilje

Crna Gora je prije tranzicije imala dva velika i profitabilna preduzeća iz oblasti prikupljanja, prerade i prometa ljekovitog bilja. Postavlja se pitanje zašto ih opet ne bi aktivirala? Jer, niti je crnogorsko ljekovito bilje nestalo, niti su smanjene potrebe tržišta za njim.

Zasijana Crna Gora

U svojoj hiljadugodišnjoj istoriji nije Crnu Goru niko hranio. Njena polja i oranice, iako ne tako pogodni za proizvodnju hrane kao u nekim drugim zemljama, bili su potpuno zasijani. Rus Pavle Rovinski je zapisao izreku „Kada rode Brda, rodila je i Crna Gora“. Zna se da je naziv brda odnosio na Bjelopavliće.

S druge strane, njeni pašnjaci i planinske livade bili su veoma pogodni za razvoj stočarstva.

Danas, vrlo agilno Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore je, zaista, dosta učinilo za razvoj ove grane privrede, čiji je strateški značaj pojačala epidemija. I tako treba da nastavi. Oko toga će im pomoći ljudi su počeli da shvataju značaj svojih imanja i svoje očevine. U gradovima je, nažalost, moguća svaka vrsta kriza (zemljotresi, poplave, epidemije). Međutim, crnogorska sela su, skoro, bezbjedna. Red je da građani Crne Gore, koji žive u gradovima, bar zasiju svoje okućnice.

Crna Gora je, dva puta pokušavala da poveća područja pogodna za gajenje žitarica. Prvi put – Knjaževina Crna Gora, kada je bila na domaku sporazuma sa Turskom o regulisanju nivoa voda Skadarskog jezera. Cilj je bio dobijanje velikih obradivih površina, zaštita od poplava itd. Nagla promjena političkih prilika u Turskoj, omela je realizaciju datog projekta.

Drugi pokušaj je bio poslije Drugog svjetskog rata. Vlada FNRJ je bila pri kraju sporazuma sa Albanijom o regulisanju nivoa voda ovog najvećeg jezera u Evropi koga Crna Gora dijeli sa susjednom, danas prijateljskom zemljom. Bile su, čak, pripremane i radne akcije, pa se na crnogorskim sijelima i vašarima pjevalo „Hoćemo li moje zlato na skadarsko ići Blato“. Blato je stari naziv Skadarskog jezera. Rezolucija Informbiroa je zaustavila ovaj pokušaj.

Možda bi treći pokušaj imao više šansi za uspjeh?

Izgradnja pruge Pljevlja – Bijelo Polje ili Pljevlja - Mojkovac

Opština Pljevlja ima najizdašnije prirodne resurse u Crnoj Gori. Oko 40% najkvalitetnijih crnogorskih šuma nalazi se u toj opštini. Velike rezerve mrkog uglja, ruda olova i cinka, sirovine

za proizvodnju cementa, izdašan vodni potencijal, tradiciju u proizvodnji poljoprivrednih proizvoda, posebno čuvenog pljevaljskog sira, nesporni su potencijal za ubrzani razvoj ne samo Pljevalja, nego i čitave Crne Gore. Međutim, cjelovito iskorišćavanje navedenih resursa zahtijeva daleko bolju saobraćajnu povezanost Pljevalja sa ostatkom Crne Gore. Za sada je ovaj grad povezan, jedino magistralnim putem sa Žabljakom.

Shodno navedenom, nameće se kao neophodnost izgradnja željezničke pruge Pljevlja – Bijelo Polje ili Pljevlja – Mojkovac. Sredstva bi se obezbijedila preko Evropske Investicione banke, ali i na druge načine, kao što su koncesije, investicioni konzorcijumi, doprinosi, donacije, pa čak i uz pomoć radnih akcija, kao nekada. Podsjetimo se da su naši očevi i dedovi izgradili prugu Nikšić – Titograd, i to samo za jedno ljeto.

* * *

Pogubne posljedice doktrine ekonomskog neoliberalizma iz perioda tranzicije privrede i nemoć njegovih protagonista da pruže adekvatne odgovore vezane za sadašnju ekonomsku krizu, zahtijevaju veliki društveno-ekonomski zaokret ka ekonomskom patriotizmu. Ključini nosioci ekonomskog patriotizma donosioci su odluka u privrednim subjektima i Vladi Crne Gore. Oni moraju biti uvjereni da unošenje emocija i inspiracije u donošenje poslovnih odluka uz, naravno, nužnu kalkulaciju i optimalne profitne ciljeve, nikako ne snižava kvalitet datih odluka.

Početak realizovanja ideje ekonomskog patriotizma bio bi aktiviranje nekadašnji uspješnih društvenih preduzeća. Pritom, kompanije koje bi proizvodile strateške proizvode, treba da aktivira država. Vlada Crne Gore ne treba da nasjeda na, često korišćene floskule neoliberalnih ekonomista-fanatičara koji

tvrde da je država loš upravljač. Međutim, logika je neumoljiva. Većina vlasnika kapitala traži i angažuje profesionalne menadžere čiji je zadatak da efektivno upravljaju njihovim kompanijama. Postavlja se pitanje zašto to ne može da radi i država? Opšte je poznata činjenica da svjetsku privredu nije nakon kontinuiranih velikih kriza spasila nevidljiva ruka tržišta, nego vidljiva ruka države.